

Mihai Țurcanu*

„DEZGHEȚUL HRUȘCIOVIST”:
COORDONATELE „DESTALINIZĂRII”
PARTEA A II-A

(*Continuare. A se vedea prima parte în
„Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 3-4, 2021*)

This is the second part of a study dealing synthetically with the most important aspects of the evolution of the post-Stalinist Soviet Union, such as the economy, the society, the foreign policy, the arts and sciences, and the ethnic/national issues. On one hand, it points out the fact that many of the novel ideas which are generally believed to have emerged during the “thaw” do not, in fact, belong to Khrushchev, but are a product of the Stalinist era, while Stalin’s successor only picked and championed them. On the other hand, the study shows how, despite a significant liberalisation of the public life, the main features of the system, which enabled and made possible Stalinism, were left untouched after the death of the dictator. Thus the “thaw” period was one defined by contradictory tendencies and the potential for positive and meaningful change was fulfilled in none of the public life spheres listed above.

Keywords: USSR, Stalinism, Khrushchev, thaw, destalinisation, peaceful coexistence, reforms.

Edificarea comunismului.

Pentru a întări legitimitatea și imaginea partidului sub conducerea sa în epoca post-stalinistă, nu era suficient ca Hrușciiov să demaște crimele lui Stalin pentru a-și argumenta propriile planuri și proiecte de politici pe care intenționa să le implementeze. Noul lider de la Kremlin trebuia totodată să-și demonstreze propria capacitate vizionară prin propunerea unor proiecte societale pe măsura unei superputeri ca URSS, care în afară de această calitate o mai avea și pe aceea de Mecca a socialismului asupra căreia erau ațintite privirile și speranțele adeptilor acelui curent din toată lumea. Așteptările erau, prin urmare, foarte mari și se poate spune că Hrușciiov, prin proclamarea oficială a lansării cursului de edificare a comunismului, a aruncat în joc tot ce avea pentru a crea impresia că se ridică la înălțimea lor. În general, în discursul istoric și cel public, Hrușciiov este desemnat

* **Mihai Țurcanu**, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie.
<https://doi.org/10.58187/rim.129-130.06>

drept autorul acestei idei, deși a fost demonstrat cu argumente foarte convingătoare că ea a început să fie promovată de fapt încă de pe timpul lui Stalin, imediat după încheierea războiului, fiind discutată, inclusiv, la Congresul XIX al PCUS din octombrie 1952¹ și abordată de Stalin în lucrarea sa „Problemele economice ale socialismului în URSS”, în cadrul căreia acesta susținea că Uniunea Sovietică deja se afla la o etapă inferioară de construcție a comunismului și schița planul tranziției depline către acest model teoretic de societate². Hrușciiov, însă (și aici se află rădăcinile încurcăturii), s-a înfățișat pe el însuși drept arhitect al ideii victoriei depline și ireversibile a socialismului în URSS și al intrării în faza tranziției către societatea de tip comunist, acest lucru reușindu-i în mare măsură, întrucât anume în timpul său respectiva doctrină a fost transformată în osia ideologică omniprezentă a politicilor economice și sociale sovietice, care erau formulate pornind anume de la acest deziderat.

Adversar principal al birocrăției guvernamentale, Hrușciiov atribuia rolul de frunte în procesul de edificare a comunismului partidului, sovietelor și „organizațiilor societății civile”, în speță, *comsomolul* și „sindicatul”. Nu putem însă împăca în acest caz folosirea expresiei de „organizații ale societății civile” cu sensul ei normal, de vreme ce aceste structuri erau, în URSS, anexe ale partidului și nicidecum forme reprezentative de organizare liberă a cetățenilor. Pe de altă parte, însă, abordarea respectivă a lui Hrușciiov se prezintă drept una inovatoare, dacă o analizăm ca idee ce presupunea atragerea în procesul de edificare a societății viitorului a unor segmente cât mai largi ale populației care, pe această cale, era îndemnată la participare și la asumare a responsabilităților. Această teorie pe care putem să o considerăm că descrie implementarea unor reforme ale societății de jos în sus, poate fi catalogată drept democratică doar dacă facem abstracție de faptul că zisele „organizații ale societății civile” nu aparțineau de fapt societății civile și că până și aceste reforme implementate de „societate” erau, în fapt, dictate de partid, de la linia prestabilită a căruia ele nu puteau să se abată cu nici o iotă. În URSS, unde partidul era stăpânul societății, iar comuniștii aveau ca scop ștergerea hotarului dintre acestea două, se putea face un efort conștient de abstracție de aceste contradicții. Pe de altă parte, maniera hotărâtă în care s-a purces la punerea în practică a acestor idei reflectă într-un totuși abordarea personală voluntară și adeseori nechibzuită a lui Hrușciiov, care, din acest punct de vedere, era un adevărat bolșevic căruia nu-i păsa de costurile experimentării nici unei teorii sau idei izvorâte din prejudecăți ideologice. Totuși, „montarea”, după expresia foarte nimerită a lui A. Pîjikov, în arhitectura de putere construită anterior doar din structurile de stat și de partid a unor organizații care pe timpul lui Stalin se aflau în cel mai bun caz la periferia puterii reale, a jucat un oarecare rol în evoluția întregii societăți. De pildă, era considerat un semn al „civilizării” aparatului opresiv faptul că, între

¹ Александр Пыжиков, *Хрущёвская „оттепель”*, Москва, 2002, с. 28-30.

² И.В. Сталин, *Экономические проблемы социализма в СССР* în „Правда”, 4 октябрь 1952 г.

1958 și 1961, șefia KGB-ului a fost ocupată succesiv de doi foști prim secretari al Comsomolului – Șelepin și Semiceastnii³. Tot așa era privit și transferul unor competențe ale miliției către „Gărzile populare” alcătuite din civili, în care intrau 2,5 mil. de cetățeni în 1960⁴, sau creșterea considerabilă, în perioada „dezghețului”, a nivelului de instruire al milițienilor și procurorilor (ceea ce nu a putut însă altera faptul că formarea lor s-a petrecut în stalinism), precum și rafinarea metodelor represive – trecerea accentului de la cele mai nemiloase execuții sumare extrajudiciare la altele, mai puțin evidente dar nu mai puțin inumane – impunerea forțată a „tratamentului” psihiatric contra opozanților regimului și care a devenit o practică obișnuită a „justiției” sovietice anume în anii lui Hrușciiov⁵.

Edificarea comunismului ca sarcină imediată trasată de Hrușciiov justifica din punct de vedere logic mobilizarea și atragerea la guvernare a „organizațiilor societății civile”. În aceeași ordine de idei și în calitate de etapă importantă a edificării societății de tip comunist a fost lansată și teza transformării URSS într-un „stat popular [sau al întregului popor]” (*общенародное государство*), sintagmă prin care era desemnată „o societate de tip socialist, care exprimă interesele și voința întregului popor și servește ca instrument pentru construirea comunismului”⁶. Caracteristica principală a „statului popular” era aceea că el nu servea drept instrument al suprimării oricărei clase, această sarcină fiind, conform canonului comunist, realizată în prealabil de „dictatura proletariatului”. În statul popular nu mai existau nici „clase exploatare” și nici contradicții de clasă, condiții care permiteau (sic!) trecerea la comunism și în cadrul cărora devenea irelevantă „dictatura proletariatului”. Marele merit al acestei tranziții ideologice a fost să contribuie la slăbirea stării permanente și apăsătoare de teroare ce a domnit pe vremea lui Stalin și a cărei necesitate era justificată pe baza principalei inovații ideologice a dictatorului sovietici – ideea „ascuțirii luptei de clasă” drept consecință inevitabilă a adâncirii proceselor de transformare socialistă. Anume în aceste condiții, de pildă, a fost scoasă din Codul Penal al URSS, noțiunea de „dușman al poporului”. Tot aici trebuie să spunem că ideea lui Hrușciiov despre rolul pe care urma să-l joace statul în tranziția către societatea de tip comunist se deosebea în mod esențial de cea a lui Stalin. Ambii acceptau dogma care postula irelevanța și „moartea” statului în comunism. Totuși, Stalin considera că statul, pentru a putea face posibilă (inclusiv, prin lupta împotriva dușmanilor interni și externi, etc.) realizarea acestui ultim scop, avea nevoie să se întărească în permanență, dispariția sa devenind posibilă doar după victoria finală a comunismului⁷. Hrușciiov, pe de altă parte, era de părerea că dispariția statului trebuia să aibă loc printr-un proces continuu, su-

³ Пыжиков, *Хрущёвская...*, 103.

⁴ *Ibidem*, 249.

⁵ Robert Hornsby, *Political Protest and Dissent in the Khrushchev Era*, Birmingham, 2008, p. 275.

⁶ *Научный коммунизм. Словарь*, ред. академика А. М. Румянцева, издание четвертое, дополненное, Москва, Издательство политической литературы 1983, с. 193.

⁷ Пыжиков, *Хрущёвская...*, с. 118.

pervizat de partid, de dizolvare, asimilare și preluare a atribuțiilor instituțiilor sale de către „organizațiile societății civile”. Acest proces era văzut, propriu-zis drept parte integrantă a procesului mai larg de tranziție ireversibilă către comunism, respectiva viziune presupunând dispariția statului mai înainte de, sau cel puțin, chiar în momentul producerii acestei evoluții pe care astfel o condiționa. Atragea „societății civile” în cadrul procesului era privită drept instrumentală în scopul desfășurării sale în coformitate cu dogmele comunismului „științific”, iar acest deziderat a căpătat, conotații obsesive. Iată cum a formulat liderul sovietic, cu ocazia Congresului XXII, respectivul obiectiv: „Fiecare om sovietic *trebuie* [subl. n.] să devină participant activ în conducerea treburilor obștești! Iată deviza și sarcina noastră”⁸. O trăsătură a acestei abordări, ce se dorea a fi înfățișată drept incontestabil democratică, era accentul pus pe parametri cantitativi, în detrimentul celor calitativi, ai evaluării transformărilor democratice. Evaluarea progreselor pe calea democratizării era astfel făcută după aceeași „metodologie”, după care se măsura totul în URSS. Câți oameni aveau la diversele „organizații ale societății civile” ori făceau parte din soviete – iată ce conta în timpul „deghețului”, iar ce constituiau în fapt acele structuri și ce rol jucau – nici măcar nu se putea întreba și încă și mai puțin se putea evalua. Totodată, principala contradicție intrinsecă acelei abordări și care în epocă trebuie să fi fost contradicția la fel de evidentă ca și astăzi, în pofida controlului ideologic prin care se forța negarea ei, era faptul că democratizarea era trâmbitată ca principiul călăuzitor al unui sistem dominat în manieră totalitară de un singur partid ce interzicea până și discutarea problemei inexistenței alegerilor libere în URSS. A. Pijikov observă în acest sens că, pentru a menține cursul ales și definit de contradicțiile explicate mai sus, partidul nu avea de ales decât să înăsprescă dictatul doctrinar și dogmatic, realitate reflectată obiectiv în faptul că dacă în 1940 angajații Secției pentru ideologie constituiau 6,4% din personalul Comitetului Central, atunci în 1959 acest indicator ajunsese la cifra de 26,4%⁹. Cu toate acestea, măsurile de control ideologic și eforturile de mobilizare a societății fie prin prin înfățișarea sofisticată a himerelor utopice, sau prin intermediul agitării spectrului dușmanilor externi și interni, aveau din ce în ce mai puțin succes, în special în rândurile segmentului de tineret, care primul pune la îndoială validitatea dogmelor contrazise de mersul real al evenimentelor și care de multe ori se afla sub influența culturală de emanație din exteriorul URSS, influență prin intermediul căreia unii tineri ajungeau să se deosebească foarte mult de restul societății¹⁰. Influența respectivă a crescut exponențial datorită deschiderii externe,

⁸ Доклад Первого секретаря ЦК КПСС товарища Н. С. ХРУЩЕВА 17 октября 1961 года в Материалы XXII Съезда КПСС, Москва, А-47, Миусская пл., 7, Госполитиздат, 1962: <http://www.historyru.com/doc/persons/xr/docorg/doc10a.html>, accesat la 2 iulie 2020.

⁹ c. 139.

¹⁰ E cunoscut, în acest sens, exemplul tinerilor influențați de moda vestimentară occidentală (слияги): Gleb Tsipursky, *Citizenship, Deviance, and Identity: Soviet youth newspapers and agents of social control in the Thaw-era leisure campaign*, în *Cahiers du Monde Russe*, v. 49, nr. 4, 2008, p. 633.

la nivel societal a URSS precum și datorită modului în care această deschidere a influențat realitățile sovietice. Contactele cetățenilor sovietici cu lumea externă au crescut enorm după moartea lui Stalin. Astfel, doar RASS Uzbekă a fost vizitată de 122 de delegații din 59 de țări ale lumii în 1954-1955, iar URSS a încheiat, în 1953, treisprezece acorduri comerciale cu țări printre care se numărau Franța, Norvegia, Iranul, India, Suedia, Danemarca, ș.a.¹¹. Istoricii indică, drept dovadă a deschiderii, către restul lumii și faptul că în 1956 și 1968 au ieșit din hotarele URSS peste două milioane de cetățeni sovietici, iar începând cu 1956, Uniunea Sovietică era vizitată anual de către cinci sute de mii de turiști¹². Este adevărat, pe de altă parte, că printre călătorii sovietici se găseau și muncitori, și artiști, și oameni de știință, și chiar kolhoznici, dar la fel de adevărat este și aceea că cei care erau lăsați să iasă erau oamenii regimului, în timp ce pentru restul, dar în special pentru cei catalogați de regim drept „elemente duplicitare” (*неблагонадежные элементы*), acest drept era exclus. Un eveniment cu importante consecințe culturale și care a lăsat o amprentă clară asupra tineretului sovietic a fost desfășurarea pe parcursul a două săptămâni la Moscova, în 1957, a Festivalului Internațional al Tineretului, ocazie cu care 30000 de străini au vizitat capitala URSS¹³.

Campania împotriva bisericii o altă trăsătură marcantă a „dezghețului”, a fost dictată și ea de optica asupra viitorului societății, determinată la rândul ei de trasarea sarcinii de edificare a comunismului. În spațiul influenței moscovite, biserica a jucat mereu rolul de aliat al puterii de stat, cu beneficii enorme pentru ambele părți ale acestei relații. Excepție nu a fost nici perioada lui Stalin și nici cea a lui Lenin, când deși persecutată, ea era departe de a fi fost lichidată ca instituție, fiind mai degrabă impusă prin aceasta să accepte reducerea rolului său (în cadrul parteneriatului amintit) la cel de instrument în mâinile puterii sovietice, dar primind în schimb permisiunea de a exista ca atare, ceea ce nu era deloc puțin în condițiile intoleranței extreme a bolșevicilor. Această situație se prezenta însă drept anacronică în raport cu sarcina edificării viitorului comunist, iar Hrușciiov care în maniera-i caracteristică a promis public în 1961 să-l arate el însuși la televizor pe ultimul preot, a prezentat situația dată de relația biserică-stat drept o altă consecință a stalinismului, consecință ce trebuia lichidată printr-o abordare *sistematică*, care a și început în 1959. Abordarea sistematică a rezultat în închiderea a peste patru mii de biserici ortodoxe¹⁴. Este necesar să amintim aici un aspect, trecut cu vederea în legătură cu campania lui Hrușciiov, și anume faptul că un rol important în închiderea bisericilor, a

¹¹ Пыжиков, *Хрущёвская...*, c. 43.

¹² *Ibidem*, c. 141.

¹³ Dobson, Miriam J, *The Post-Stalin Era: de-Stalinization, daily life, and dissent*, în *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 12 (4), 2011, p. 910.

¹⁴ Paul Globe, *Khrushchev's Campaign against Religion Still Casts a Shadow on Russia*, https://www.azer.com/aiweb/categories/caucasus_crisis/index/cc_articles/goble/goble_2008/goble_1008/goble_1021_khrushchev.html, accesat la 02.07.2020.

mănăstirilor și seminariilor religioase l-au jucat însăși unii ierarhi bisericești care îndeplineau ordinele KGB-ului de facilitare a procesului de suprimare a acestor instituții prin diverse tactici și metode. La ora actuală există dovezi documentare care confirmă faptul că, de pildă, după moartea lui Stalin, ierarhii din conducerea bisericii ortodoxe ruse pe teritoriul RSSM au cooperat cu poliția secretă în scopul închiderii bisericilor¹⁵.

Premizele și doctrina „coexistenței pașnice”

Doctrina coexistenței pașnice a fost o altă idee atribuită, în general, în mod greșit lui N.S. Hrușciiov. Este adevărat, pe de altă parte, că anume Hrușciiov, la fel ca și în cazul ideii călăuzitoare pe plan politicii interne - tranziția către comunism, a fost cel care a popularizat la maximum doctrina coexistenței pașnice, pe care a și adoptat-o ca axă și fundament al politicii sale externe. Dacă, însă, analizăm substratul teoretic al acestei idei vom descoperi că până a fi adoptată de Hrușciiov ea avea o vechime de două sau chiar trei decenii, aflându-se, de pildă, la baza aderării formale a URSS la principiul securității colective pe vremea lui Litvinov, sau fiind proclamată încă de Cicerin, la conferința de la Genova din 1922. În fapt, această idee a posibilității coexistenței pașnice pe arena internațională a statelor cu orânduirii sociale diferite a reprezentat în permanență contrapondera unui postulat fundamental al dogmatismului comunist – principiul necesității și inevitabilității revoluției mondiale, dictat atât de „obligația morală” a societăților comuniste de a elibera „clasele asuprite” de aiurea, cât și de ideea că patria socialismului ar fi fost oricând și oricum, prin însăși natura experimentului al cărei purtătoare era, amenințată de puterile ne-socialiste, având de aceea dreptul și, totodată, obligația de a promova preventiv o politică externă agresivă împotriva acestora. Victoria lui Stalin împotriva lui Troțki și a politicii „socialismului într-o singură țară” în fața asumării sarcinei revoluției mondiale a reprezentat un compromis între cele două abordări în cadrul căreia principiul coexistenței a căpătat un rol preponderent. Deși, pe de o parte, URSS nu a renunțat după acea dată la propagarea comunismului în lume, iar țelul politicii externe era departe de a fi pacea, totuși de pe altă parte, această politică externă a lui Stalin, deși agresivă și expansionistă, era formulată și promovată în termenii realiști și tradiționali ai realpolitik-ului, implementată preponderent prin metode recunoscute și acceptate pe plan extern, urmărind obiective limitate și, din acest punct de vedere, era mai degrabă compatibilă cu principiul coexistenței pașnice decât cu cel al revoluției mondiale care respingea atât metodele general acceptate de promovare a unei politici externe, cât și orice limite în sensul obiectivelor stabilite pentru aceasta.

După război, necesitatea adâncirii abordării realiste a lui Stalin a politicii externe a crescut prin accederea URSS la statutul de super-putere și a apariției acelor pârghii și instrumente de influență asupra mersului afacerilor internaționale.

¹⁵ Pentru dovezile documentare publicate în legătură cu această problemă, v. В. Пасат, *Трудные страницы истории Молдовы 1940-1950*, сборник документов, Москва, 1994.

ale, instrumente pe care Uniunea Sovietică și le crease ea însăși prin participarea directă și în manieră decisivă la stabilirea ordinii postbelice a lumii și la fondarea instituțiilor sale definitorii. Situația cooperării economice dintre lagărul socialist și cel capitalist, precum și potențialele beneficii ale intensificării acestei cooperări pentru economia URSS constituiau argumente puternice în vederea promovării principiului coexistenței. În perioada 1947-1952 volumul schimburilor comerciale sovieto-americane a scăzut de 6 ori. Dacă în 1946, URSS, sateliții săi și China importau 11,6% din totalul producției de export a S.U.A., în 1951 aceasta a scăzut sub 1% și într-o situație asemănătoare se găseau la începutul deceniului șase și relațiile comerciale ale Franței și ale Marii Britanii cu lagărul socialist¹⁶. În aceste condiții, ideea coexistenței pașnice apare definită în termeni foarte preciși chiar de către Stalin, care, de pildă, declara cu ocazia Conferinței Internaționale Economice, din aprilie 1952 de la Moscova: „Coexistența pașnică a socialismului și capitalismului este foarte posibilă în condițiile date de dorința reciprocă de cooperare și disponibilitatea de asumare a obligațiilor asumate, cu respectarea principiului egalității și a neamestectului în afacerile interne ale altor țări”¹⁷. Ideea necesității implementării unui curs pașnic în politica externă s-a manifestat cu și mai multă putere imediat după moartea dictatorului. La 19 martie 1953 Consiliul de Miniștri a adoptat o rezoluție prin care își exprima dorința de a se ajunge la un sfârșit cât mai grabnic posibil al războiului din Coreea¹⁸.

Un observator contemporan al relațiilor internaționale era de părere că singura deosebire esențială între politica externă a lui Hrușciiov și cea a lui Stalin a fost dată de direcția iugoslavă¹⁹. Totuși, lui Hrușciiov îi aparține meritul de a făcut din principiul coexistenței pașnice punctul cardinal al politicii externe a URSS, la aceasta adăugându-se tendința inovatoare de a ghida rivalitatea dintre cele două sisteme în direcția asumării unei competiții pașnice²⁰, îndreptată nu către inevitabilitatea unui conflict armat, ci în sensul demonstrării superiorității unui sau altui sistem pe baza rezultatelor concrete din domeniile dezvoltării economice și tehnologice, al căror scop trebuia să fie, finalmente, cel al îmbunătățirii nivelului de trai al populației și creșterea calitativă a nivelului civilizațional. Meritele asumării acestei paradigme în perioada de debut al erei înarmării nucleare sunt evidente. Se poate, totodată, spune că anume Hrușciiov, prin formalizarea cursului de politică externă pe baza principiului coexistenței pașnice, a fost cel care a îngropat definitiv ideea revoluției mondiale, lucru pe care nu i l-au iertat niciodată comuniștii dogmatici. Limitele coexistenței au fost demonstrate de Criza din Caraibe din 1962, iar modul în care această criză a fost gestionată de către Hrușciiov a constituit unul dintre reproșurile principale și, trebuie să spunem – exagerate, ale adversarilor săi interni și externi,

¹⁶ Пыжиков, *Хрущёвская ...*, c. 16.

¹⁷ *Ibidem*, c. 17.

¹⁸ Oleg Khlevniuk, *Stalin. New Biography of a Dictator*, Yale University Press, 2015.

¹⁹ Parry, *op. cit.*, p. 473.

²⁰ Lynch, *op. cit.* p. 70.

întrucât, în urma aceluia eveniment, liderul sovietic a reușit să obțină retragerea rachetelor nucleare americane din Turcia și Italia, amplasate acolo până la criză. În realitate, mai gravă decât urmările Crizei rachetelor a fost ruptura sino-sovietică de pe timpul lui Hrușciiov, a cărui apropiere față de americani și de iugoslavi, chinezii au interpretat-o ca pe o dovadă clară a revizionismului marxismului și ca pe o consecință „logică” a Congresului XX. Care a fost ponderea responsabilității personale a lui Hrușciiov pentru această ruptură cu imense consecințe pentru unitatea lagărului socialist și desfășurarea Războiului Rece, este greu de determinat, întrucât dincolo de acuzele aduse de liderii chinezi celui de la Kremlin se ascundea realitatea că o societate precum cea a Chinei nu putea accepta decât anevoie și pentru o perioadă limitată de timp tutela URSS și că, mai devreme sau mai târziu, sub un pretext sau altul, China oricum ar fi contestat calitatea Uniunii Sovietice de lider indiscutabil al lumii socialiste.

Viața științifică și culturală în perioada „dezghețului”

Cultura, artele și știința au cunoscut în anii „dezghețului” aceeași evoluție contradictorie ca și restul sferelor vieții publice sovietice: pe de o parte, liberalizare limitată în anumite direcții, iar, pe de altă parte, înăsprirea, mai ales, pe măsura consolidării pozițiilor conducătoare ale lui Hrușciiov și ale clienților săi politici²¹, a controlului ideologic asupra cadrului general în care oamenii de știință și de arte își practicau meseriile. Este adevărat, totuși, că, în fapt, cauza libertății a cunoscut și aici câștiguri importante și ireversibile, cu toate că ele au fost permise, din nou, numai în măsura în care serveau interesele elitei post-staliniste. Astfel, a fost în interesul lui Hrușciiov să permită publicarea nuvelei „O zi din viața lui Ivan Denisovici”, operă în care Stalin era acuzat practic deschis de nepregătirea URSS de atacul Axei²². Pe de altă parte, însă, atât artele, cât și știința (iar în prim-planul acestei observații se află mai ales filosofia și istoria) nu-și găseau pe timpul lui Hrușciiov rațiunea de a fi ele însele și nici măcar de a contribui la îmbunătățirea vieții materiale și spirituale a cetățenilor sovietici. Singurul scop pe care ele îl puteau avea era acela de a îndeplini rolul de auxiliare ale „științei marxist-leniniste” despre lupta de clasă ca motor al istoriei, care ducea în mod inevitabil la dictatura proletariatului și biruința comunismului etc. Interesant este de observat faptul că aflarea științei și artei în slujba himerelor ascundea până la urmă, aceeași realitate, aceea a luptei permanente a unei caste pentru (menținerea la) putere, luptă în care era antrenată într-un efort conjugat și greu de imaginat fără presupunerea unor afinități psihologice între, cel puțin, o parte din membrii acestui grup.

Deși analiza propriu-zisă și în acest loc al paralogismelor de extremă strân-

²¹ Dar și în urma emergenței simptomelor incontestabile ale efectelor nedorite ale destalinizării – așa cum a fost revolta ungarilor din 1956: Emily Johnson, *Nikita Khrushchev, Andrey Voznesensky, and the Cold Spring of 1963* în *World Literature Today*, v. 75, nr. 1, 2001, p. 33.

²² Dar Hrușciiov nu a făcut nimic pentru a denunța cel mai rușinos aspect al politicii externe staliniste și care, totodată, se afla și la rădăcina acestei probleme, și anume pactul Molotov-Ribbentrop.

gă n-ar putea fi mai justificată decât implicarea în dezbateră scolastică cu referire la numărul de îngeri care pot să încapă dansînd pe vîrfurile unui ac, trebuie să spunem că aservirea științei de către dogmă a avut ca efect cenzurarea intenționată a direcțiilor de dezvoltare reală, astfel încât, analizând activitatea cercurilor academice, un academician sovietic din epocă îi mărturisea lui Hușcirov că aceste comunități „nu constituiau societăți științifice preocupate de cercetarea celor mai importante probleme științifice, ci mai degrabă semănau cu niște slujbe bisericești care se petrec conform unui ritual prestabilit”²³. Cei care au încercat să-și practice în mod corect meseria de oameni de știință, angajându-se în manieră sinceră și nepreconcepută în activități de cercetare, au fost foarte repede cenzurați, fiind acuzați de revizionism, de abaterea de la principiile leniniste, de obiectivism ș.a. Așa a fost cazul redacției revistei *Voprosi istorii*, supusă în martie 1957 criticii CC al PCUS și împotriva căreia au fost luate măsuri administrative pentru că s-au abordat diverse subiecte din istoria partidului și a statului pe de pozițiile principiului care se părea că fusese anterior întărit la Congresul XX, și anume acela că „problemele științifice nu pot fi decise nici prin ordine nici prin vot... ci prin discuții, prin schimbul liber de păreri”²⁴. În această manieră, știința a fost condamnată să-și continue și pe vremea „dezghețului” rolul de anexă a ideologiei, lucru observat și de cercetătorii occidentali contemporani care remarcă că „ideea cercetării [istorice] libere, neîncătușată de dogmă și nestingherită de presiunea instituțională”, rămânea a fi un concept la fel de necunoscut ca și în stalinism²⁵.

Totodată, în perioada „dezghețului” conducerea URSS nu a înțeles necesitatea și nu a acordat importanță dezvoltării celor mai noi ramuri ale științei empirice – tehnologiile de calcul, genetica, biotehnologiile, tehnologiile informaționale etc., a căror utilitate în dezvoltarea industriei grele (prioritară, conform „științei” marxist-leniniste) era îndoielnică. Acest lucru este reflectat atât în cel de-al treilea program al partidului, cât și în proiectul de constituție elaborat pe vremea lui Hrușcirov, unde accentul a fost pus pe grija de a încuraja dezvoltarea industriei grele, în timp ce tehnologiile înalte și ramurile și specializările tehnico-științifice cele mai noi rămăneau în afara priorităților de stat. Această miopie, impusă de dogmatismul castei conducătoare, nu i-a permis acesteia din urmă să înțeleagă faptul că dezvoltarea unei economii competitive devenea din ce în ce mai condiționată de progresul științific, ceea ce s-a dovedit a fi o greșeală fatală care a pus fundamentul cunoscutului decalaj calitativ în dezvoltarea economică ulterioară a URSS în raport cu principalele puteri ale lagărului capitalist²⁶.

²³ Пыжиков, *Хрущёвская ...*, с. 79.

²⁴ *Ibidem*, p. 81-82.

²⁵ Robert D. Warth, *Stalin's ghost and the Khrushchev Thaw: Soviet Historians in The Antioch Review*, Vol. 20, No. 4, 1960, p. 417.

²⁶ Jeremi Suri, *The promise and failure of "Developed socialism": the Soviet Thaw and the Crucible of*

În ce privește artele, dezvoltarea lor în epoca dezghețului, deși la nivel declarativ era încurajată în diferite moduri²⁷, a fost îngrădită în mod decisiv de doi factori coalizați împotriva lor. Pe de o parte, materialismul comunist nu tolera nici o deviere de la ceea ce definea el însuși ca artă. Arta veritabilă, a cărei valoare este transcendentă, era condamnată să sufere apăsarea prejudecăților „progresiste”. Proslăvirea idealurilor omului sovietic și utilitarismul erau în același timp singurele scopuri și totodată însușiri demne de admirat în orice formă de artă. Pe de altă parte, Hrușciov însuși, deși se pare că nu era înzestrat cu un simț artistic mai dezvoltat decât un *kolhoznic* obișnuit, avea pretenția de a se implica personal în dictarea direcției de dezvoltare a mai multor forme de artă, inclusiv arhitectură, artele plastice, literatură, muzică ș.a. Această năzuință a sa reflectă, probabil, un anumit nivel de grandomanie de care suferea Hrușciov. Adeseori dictarea sau „corectarea” direcțiilor de evoluție ale variațelor forme de artă era făcută de Hrușciov în mod public, prin insultarea și umilirea artiștilor, a căror muncă nu putea să o prețuiască. Asupra nici unui forme de artă nu a lăsat estetica lui Hrușciov o impresie mai vizibilă și de durată decât asupra arhitecturii. El considera burghez și decadent până și stilul arhitectural simplist caracteristic perioadei lui Stalin²⁸. Hrușciov are meritul de a fi lărgit considerabil fondul locativ al URSS²⁹, construind acele blocuri emblematice pentru epoca sa (*хрущёвка*), clădite din materiale cât mai ieftine, înzestrate cu cel mai elementar grad de confort și care sunt și astăzi utilizate. Ca stil și rafinament artistic, acestea se apropie de clădirile așezărilor proto-urbane din neolitic și o simplă privire asupra lor e suficientă pentru a înțelege cât pricepea Hrușciov în artă. Ambii factori, descriși pe scurt, făceau imposibilă pe vremea „dezghețului” dezvoltarea normală a artei care prin constituția sa pare a nu putea suferi nici o formă de cenzură în raport cu oricare din direcțiile sale de evoluție, de vreme ce este imposibil de prezis din care direcție vor veni și cum anume se vor manifesta acele trăsături originale pe care le vom prețui în arta viitorului. Cu totul alta era, însă, poziția castei conducătoare, foarte elocvent rezumată de secretarul CC al PCUS, L.F. Ilicev, care sublina la plenara din iunie 1963 că „...sub pretextul luptei contra consecințelor cultului personalității unii *lucrători de creație* [subl. n] au exprimat rezerve cu privire la necesitatea menținerii rolului partidului de călăuză a artei, manifestând ironie față de orice mențiune a obligațiilor civice ale artiștilor și a misiunii educatoare a literaturii și artei[care] sunt o parte inseparabilă ale cauzei partinice, populare...”³⁰. Hrușciov însuși nega public dreptul

the Prague Spring, în *Contemporary European History*, v. 15, nr. 2, 2206, p. 139.

²⁷ De pildă, în 1956 a fost instituită în mod oficial o „Zi a poeziei”: Emily Lygo, *The Thaw Generation Poets in the Post-Soviet Period in Twentieth-Century Russian Poetry. Reinventing the Canon*, coord. Katharine Hodgson, Joanne Shelton and Alexandra Smith, Cambridge, 2017, p. 329.

²⁸ Горлов В. Н., *Хрущевская «оттепель» и отторжение сталинской архитектуры* în *Вестник Московского государственного областного университета*, Серия: История и политические науки, 2011. № 3. с. 151-156.

²⁹ Susan E. Reid, *Khrushchev Modern: Agency and Modernization in the Soviet Home* în *Cahiers du Monde Russe*, v. 47, n. ½, 2006, pp. 227-268.

³⁰ В.К. Криворученко, А.В. Пыжиков, В.А. Родионов, *Коллизии „Хрущевской оттепели”*. По-

cercurilor, asociațiilor și uniunilor artistice de a-și defini direcțiile de activitate, „cu excepția unei singure uniuni, Partidul nostru Comunist... Orice alte uniuni, care ar încerca să-și îndrepte activitatea contra politicii partidului, s-ar fi ciocnit inevitabil cu partidul, cu poporul”³¹. Astfel, după expresia unui observator contemporan, „răgazul cultural hrușciovist s-a dovedit a fi dezamăgitor de scurt”³², el fiind cu adevărat simțit doar în perioada de tranziție din anii 1953-1956³³, iar „conștiința partinică” (*партийность*) rămânea impusă și în continuare drept principiu suprem, în absența căruia arta era delegitimată public³⁴.

Aspecte ale problemei naționale în anii „dezghețului”

Perioada luptei pentru putere de după moartea lui Stalin și anii lui Hrușciov au adus modificări importante în politica națională a URSS, adică, în raport cu atitudinea conducerii Uniunii Sovietice față de popoarele din granițele sale. Deși era un stat multinațional și multicultural în cel mai veritabil sens al acestor termeni, pe timpul lui Stalin politica URSS față de națiunile locuitoare în URSS era formulată de pe pozițiile naționalismului rus, pe care dictatorul sovietic l-a încurajat din motive politice. Moartea lui Stalin și anii luptei pentru putere marchează punctul maxim al liberalizării acestei politici, după care, la fel ca și în alte domenii ale vieții publice sovietice, întărirea noii puteri a atras după sine o reînăsprire a politicii naționale a URSS. Trebuie în acest context amintit faptul că primul și poate cel mai important dintre avocații „indigenizării” (ca formă de soluționare a problemei naționale) a fost L. Beria, care a urmărit, pe această cale, să-și asigure un suport popular cât mai larg și, în special, concursul comuniștilor ucraineni în lupta pentru putere. În acest sens, Beria a acordat republicilor unionale o autonomie sporită în promovarea politicilor de selecție a cadrelor, ceea ce a rezultat, în cazul Republicilor Baltice, în demiterea a sute de birocrați și membri de partid ruși sau vorbitori de limbă rusă și înlocuirea lor cu cadre naționale, precum și organizarea desfășurării ședințelor de lucru în cadrul aparatelor de stat și de partid în limbile populațiilor autohtone³⁵. Totodată, balticii au profitat de politica de

литическая система: Конгломерат тоталитарности, авторитарности и демократии: <https://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/professor.ru/Krivoruchenko&Pygikov&Rodionov/>, accesat la 06.07.2020.

³¹ Пыжиков, *Хрущёвская*, c. 149; viziunea detaliată a lui Hrușciov asupra rolului conducător al partidului în domeniul artei se regăsește într-o broșură oficială întocmită din textele a o serie de cuvântări ținute la diverse întruniri ale cercurilor de creație (sculptori, compozitori, pictori, scriitori, ș.a.) din 1957: *Брошюра «За тесную связь литературы и искусства с жизнью»*. М.: Госполитиздат, 1958, în Российский государственный архив социально-политической истории.

³² Robert D. Warth, *Stalin's...*, p. 423.

³³ Robert Cutler, *Soviet Dissent under Khrushchev. An Analytical Study* în *Comparative Politics*, v. 13, nr.1, 1980, p. 25.

³⁴ Istvan Csicsery-Ronay Jr., *Science fiction and the Thaw*, în *Science Fiction Studies* Vol. 31, No. 3, *Soviet Science Fiction: The Thaw and After* (Nov., 2004), p. 341.

³⁵ Michael Loader, *Beria and Khrushchev: The Power Struggle Over Nationality Policy and the Case of Latvia*, în *Europe-Asia Studies*, 68:10, 2016: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09>

creare a *sovnarhozurilor* pentru a reorienta economiile către producția agricolă și a bunurilor de larg consum, în detrimentul industriei grele, a cărei dezvoltare atrăgea după sine imigrarea masivă a muncitorilor ruși.

Rezoluția Congresul XX de condamnare a crimelor stalinismului a fost interpretată la nivelul republicilor drept o condamnare, inclusiv, a politicii de rusificare promovate de Stalin, ceea ce a justificat tentativa elitelor locale de a clădi structuri de conducere a statului și a partidului, în care să predomină cadrele naționale. În acest sens s-au remarcat din nou în primul rând republicile baltice, unde forța motrice a mișcării de „indigenizare” (*коренизация*) au fost tinerii și intelectualii inspirați și de evenimentele din 1956 din Ungaria și Polonia, care contraziceau teza „științifică”, precum că toate societățile se îndreptau inevitabil spre comunism. „Indigenizarea” ca tendință era justificată de discriminarea evidentă a populației locale: de exemplu, în republicile baltice majoritatea absolută a celor angajați în miliție și alte organe represive erau de origine ne-indigenă³⁶. Un rol important în consolidarea rezistenței naționale a ucrainenilor (de vest) și balticilor l-a jucat religia lor deosebită de cea a rușilor. Despre acest lucru stau mărturie datele statistice care arată că în Lituania acelei perioade, în pofida luptei anti-religioase a puterii sovietice, 80% din nou-născuți erau botezați, 64% dintre căsătorii erau oficiate cu serviciu religios, ca și 78% dintre înmormântări³⁷.

Hrușciov a păstrat un timp o atitudine relativ deschisă față de tendința de întărire a autonomiei republicilor unionale, întrucât conducerile de partid ale acestora l-au sprijinit anume pe el în 1957, în confruntarea cu „grupul anti-partinic”³⁸. Până la urmă, însă, succesul înregistrat de elitele (comuniste) naționale, mai ales din republicile baltice, s-a dovedit a fi intolerabil pentru cercurile conservatoare ruse de la Moscova, care l-au forțat pe Hrușciov să recentralizeze puterea și să reducă atribuțiile autonome ale republicilor unionale (tendință reflectată, inclusiv, în al treilea program al partidului, adoptat la Congresul XXII, din 1961). Concomitent, M. Suslov (principalul ideolog la nivel unional) împreună cu șeful KGB, A. Șepelin, și președintele departamentului organelor de partid al CC al PCUS pentru republicile unionale, au organizat, între 1959 și 1961, o serie de epurări îndreptate împotriva promotorilor politicilor „comunismului național”³⁹. De altfel, tendințele autonomiste ale republicilor unionale au fost prezentate de adversarii lui Hrușciov drept o consecință a politicii hrușcioviste de descentralizare și au fost utilizate ca argumente în acțiunea de înlăturare a sa de la putere din 1964.

Crearea „omului sovietic” presupunea ștergerea deosebirilor, particularită-

668136.2016.1257701, accesat la 09.07.2020

³⁶ Пыжиков, *Хрущёвская ...*, c. 194.

³⁷ *Ibidem...*, c. 190.

³⁸ Michael Loader, *A Tug of War? Centre-Periphery Relations during the Khrushchev Thaw*, ASEES, San Francisco, November 2019, p. 4.

³⁹ *Ibidem*, p. 8-9.

ților și trăsăturilor etno-culturale. În practică aceasta presupunea acceptarea de către toate națiunile conlocuitoare în URSS, cu excepția uneia, a sacrificiului identității naționale pe altarul victoriei comuniste. Singura națiune căreia nu i se cerea acest sacrificiu era cea rusă, sub egida culturii căreia avea loc această transformare care, dacă ar fi fost dusă până la capăt, n-ar fi însemnat altceva decât înlocuirea definitivă a culturilor naționale cu cea rusă. Pe de o parte, întrucât cultura rusă era, într-adevăr, din multe puncte de vedere superioară (de pildă, la capitolul realizări în artă și știință) celor ale popoarelor anexate, ea fiind, din unele puncte de vedere (de exemplu, la capitolul creații literare), egală culturii engleze, franceze sau germane, o asemenea abordare putea să pară, dintr-o perspectivă dezinteresată, drept justificată, mai ales că purtătorii acestei culturi, rușii, constituiau și majoritatea absolută a populației URSS - 114 din 209 milioane, conform recensământului din 1959. O asemenea poziție nu lua în calcul, însă, faptul că pe imense teritorii ale URSS locuiau de sute și mii de ani popoare care fuseseră anexate forțat și care nu și-au dorit să experimenteze fericirea comunistă și idealurile în numele cărora li se cerea sacrificarea specificului lor național. Pentru aceste popoare, pentru elitele lor, adeseori chiar și pentru comuniștii locali, URSS nu era altceva decât un imperiu, iar comunismul, departe de a fi privit într-o lumină a progresului, era considerat a fi o formă de ideologie a ocupanților, care legitimizează – mai ales în condițiile modernizării și a industrializării forțate – asimilarea și colonizarea rusă a pământurilor cucerite. Această atitudine a fost deosebit de vizibilă în republice baltice și în Ucraina de Vest, în Caucaz sau Asia Centrală. Existența republicilor naționale era moștenirea unei perioade în care conducerea de la Kremlin nu urmărea principial obiectivul rusificării, ci pe cel al revoluției mondiale, iar, în scopul atingerii acestui obiectiv, Lenin avea nevoie să creeze (inclusiv internaționale) impresia că Rusia se transformase din închisoare a popoarelor în patrie a tuturor națiunilor libere. Chiar dacă Lenin nu a luat niciodată în calcul posibilitatea unei aplicări adevărate a dreptului la autodeterminare, punerea principiului național la baza structurii teritorial-administrative a URSS avea peste multă vreme să contribuie la justificarea necesității destrămării URSS, lucru pentru care Lenin a fost și este criticat de avocații și/sau nostalgicii imperialismului rus, inclusiv de președintele Putin⁴⁰. După moartea lui Lenin, existența acestor structuri presupus național-administrative s-a transformat într-un paravan sub care se implementau politici imperialiste, însă

⁴⁰ „The Guardian” din 25 ianuarie 2016; ca fapt divers, dar nelipsit de interes în legătură cu problemele discutate în acest studiu, remarcăm că Gorbaciov a exprimat în 2007 părerea că: „Multe s-au schimbat în bine sub Vladimir Putin. Oamenii au iarăși speranțe și îl susțin pe președinte. Rusia își caută propria cale către viitor. Cred că primii pași în această direcție au fost făcuți la cel de-al 20-lea Congres, când Nikita Hrușciov a dezvăluit adevărul uluitor despre modul în care Stalin și regimul său pătat de sânge au repus în mișcare dezvoltarea țării noastre”. (M. Gorbaciov, *The first steps towards a new era. Khrushchev's speech was the first blow struck at Stalin's totalitarian system* „The Guardian” (January 25th, 2016). Opinia respectivă apare astăzi ca extraordinar de naivă, în condițiile în care, între timp, în Rusia au ajuns să fie întreprinse la cel mai înalt nivel, eforturi consecvente de reabilitare a lui Stalin.

aspectul lor național a avut ocazia să iasă pe alocuri la suprafață în perioada și în condițiile „dezghețului” care permitea discutarea unor aspecte cu importante tan- gențe naționale ca, de exemplu, crimele lui Stalin pe criterii premeditat naționale (deportările), necesitatea reabilitării victimelor acestor crime – teză care uneori era lărgită pînă la reabilitatea unor națiuni întregi (exemplul tătarilor din Crimeea, al cecenilor și ingușilor, al nemților sovietici, al grecilor etc.), problema conservării și dezvoltării culturilor naționale în fața expansiunii culturii ruse ș.a.

Dacă, de regulă, în părțile europene ale URSS rezistența pe criterii naționale împotriva politicilor imperialiste era mai puternică, bine definită și mai organizată decât în Caucaz sau Asia Centrală, atunci excepția de la această regulă a fost făcută de români care în această privință se aflau nu numai în urma balticilor și a ucrainenilor, dar și a caucazienilor și, probabil, a Kazahstanului. Identificăm trei cauze principale care ar explica acest fenomen. Prima este credința religioasă identică cu cea a rușilor sau ucrainenilor de est. A doua este dată de tratamentul deosebit impus românilor basarabeni pentru care a fost creată în mod artificial conceptul de „etnie moldove- nească”, cu scopul de a justifica și legitimizea separarea teritoriului dintre Prut și Nistru de restul regiunilor populate preponderent de români. Cea de-a treia cauză ținea de nivelul scăzut de educație al românilor basarabeni. Cu toate acestea, chiar și în RSSM, politica de rusificare întâlnea împotrivirea tacită a intelectualității locale românești. Astfel, în 1964, editorul organului de propagandă „Moldova socialistă”, M. Ciubota- ru, dar și scriitorul român din Basarabia, Alexandru Cosmescu, mărturiseau că în Moldova sovietică limba română era extrem de marginalizată; erau aduse exemple despre modul forțat în care utilizarea limbii ruse era promovată și impusă treptat, prin diferite mijloace, în școlile și grădinițele frecventate de copiii vorbitori de lim- bă română. Autoritățile sovietice de ocupație înfățișau această marginalizare a limbii române în culorile unui proces progresist, bazat pe teoria că așa-numita „limbă mold- ovenească” trecea printr-un proces continuu de formare și că acest proces de formare era definit de „ciocnirea” dintre „limba moldovenească” și limba rusă, o ciocnire în care aceasta din urmă ieșea învingătoare întrucât era o „limbă model”, „cea mai bo- gată și mai avansată dintre toate limbile”, situație împotriva căreia nimeni nu avea dreptul să protesteze. Știm din sursele citate că această teză aberantă era promovată oficial și într-o manieră arogantă și amenințătoare de secția de propagandă a Comi- tetului Central al PCM⁴¹; cu o altă ocazie, de această dată în 1965, același Cosmescu, printre numeroase exemple de marginalizare a limbii și culturii locale, subliniază și faptul curios că jurnaliștii și cineăștii locali au fost profund implicați în procesul de rusificare a limbii române. Rezultatul a fost că procesul a fost împins pînă într-acolo, încât Frankensteinul „moldo-rus” utilizat în ziarele și filmele locale a devenit atât de ininteligibil, încât țărani basarabeni nu mai puteau să-l înțeleagă și preferau să asculte radioul românesc și să vizioneze filme românești difuzate de peste Prut⁴².

⁴¹ Raportul lui A. Munteanu (corespondentul „Scînteia”), Moscova, 5 octombrie 1964, în ANIC, Fond CC PCR, Secția Relații Externe, i. 3115, dosar 149/1964, f. 6-8.

⁴² Idem, dosar 63/186, f. 15-22.

Paradigma desfășurării și limitele „dezghețului”

Faptul că denunțarea crimelor lui Stalin a constiuit „o metodă de conducere” și „o nouă tactică ce nu era destinată să schimbe substanța regimului” a fost remarcat din capul locului de observatorii occidentali contemporani ai „dezghețului”⁴³. În locul discuțiilor deschise care să formuleze maniera de tranziție de la stalinism la o societate liberă, în locul dezbaterilor publice care să definească trăsăturile fundamentale ale viitoarei societăți post-staliniste, succesorii lui Stalin au ales să adopte și să implementeze noi formule și metode de control asupra ideilor. Controlul post-stalinist al ideilor, deși afișa o interfață mai rafinată, mai sofisticată și pretins democratizată, în realitate, ascundea, ca și pe timpul lui Stalin, aceeași practică și același scop al suprimării ideilor și viziunilor ce fie nu se aliniau la dogmatismul sovietic bazat pe stereotipuri și prejudecăți ideologice de extremă stângă ridicate oficial la rangul de știință, fie, pur și simplu, contraveneau scopurilor personale politice (de menținere la putere) sau materiale ale vârfurilor elitei sovietice și ale întregului aparat de stat și de partid. Statul sovietic și partidul bolșevic realizau intuitiv faptul că abordarea liberă și până la capăt a destalinizării ar fi pus în mod inevitabil în discuție și, în cele din urmă, desființat principiile fundamentale totalitare și represive ale sistemului sovietic (ceea ce s-a și întâmplat, însă abia după peste trei decenii), de care comuniștii nu se puteau lipsi pentru a se menține la putere. De aceea, elita politică sovietică a păstrat controlul strict asupra definirii paradigmei în cadrul căreia destalinizarea se desfășura ca proces. Paradigma era definită de două trăsături fundamentale. Pe de o parte, ea fixa limitele destalinizării, făcând trimitere la infailibilitatea presupus științifică (dar care căpăta mai degrabă înfățișarea unui postulat religios) a principiilor marxist-leniniste, pentru a interzice punerea sub semnul întrebării a trăsăturii fundamentale ale epocii staliniste, așa cum era, de exemplu, controlul total și exclusiv al unei forțe politice – comuniștii, asupra societății⁴⁴. În acest fel, elita partidului urmărea să-și asigure inviolabilitatea dreptului exclusiv la putere, fiind în general susținută și de restul membrilor aparatului de stat și de partid care aspirau și ei la ocuparea funcțiilor de conducere sau, pur și simplu, beneficiau de diverse avantaje, rezultând din sprijinul acordat menținerii viabilității sistemului. A doua trăsătură fundamentală a paradigmei destalinizării era dată de un anumit de tip de flexibilitate ce-i era caracteristică și care permitea, în cazul îndeplinirii primei condiții, discutarea, în cadrul ideologic predefinit, a unor importante aspecte - sociale, economice, naționale, uneori și politice, ale vieții societății sovietice. Această a doua trăsătură fundamentală a destalinizării era necesară pentru că, pe de o parte, ea definea terenul în vederea desfășurării viitoarei lupte pentru putere - *corecte din punct de vedere politic* - dintre succesorii Stalin, iar pe de altă parte, pentru că, această liberalizare, chiar dacă superficială, promitea să joace rolul de piedică în calea instaurării unei noi dictaturi personale, imposibil de contestat. Astfel, această paradigmă a rezultat aproa-

⁴³ Albert Parry, *The Twentieth Congress: Stalin's second funeral*, în *The American Slavic and East European Review*, Vol. 15, No. 4 (Dec., 1956), p. 475.

⁴⁴ Aceasta era o trăsătură a regimului existentă până la instaurarea dictaturii personale a lui Stalin.

pe că „de la sine”, pe de o parte din dorința comună a viitorilor adversari în lupta pentru putere de a menține pe cât posibil intact sistemul, în cadrul exclusiv al căruia puteau avea legitimitate naziunțele lor, iar, pe de altă parte, din dorința de a evita instaurea pe viitor a unei tiranii arbitrare, precum cea a lui Stalin, pe timpul căruia Molotov, revoluționar, bolșevic de primă generație și comisar al poporului, nu putea avea mai multă siguranță cu privire la viața sa și a familiei sale decât un chiabur. Propovăduirea în cadrul destalinizării a necesității reîntoarcerii la principiul conducerii colective era înfățișată drept o revenire la principiile „adevărate” ale marxism-leninismului, și care, chipurile, ar fi fost pervertite de cultul personalității lui Stalin. Este adevărat că această caracteristică a destalinizării consituia un pas în direcția practicii leniniste a „centralismului democratic”, dar, așa cum a demonstrat evoluția ulterioară a evenimentelor, ea nu a fost în măsură să îndrepte una dintre metehnele cele mai serioase ale sistemului sovietic – incapacitatea de a împiedica concentrarea excesivă a puterii în mâinile unui singur personaj politic. Pe de altă parte, revenirea la principiul conducerii colective, ca idee fundamentală pe care se dorea edificarea societății post-staliniste era departe de a fi una nobilă, ea fiind mai degrabă purtătoare a intereselor clasei conducătoare sovietice, decât a întregii societăți, întrucât, dacă proclamata „conducere colectivă” era principial opusă tiraniei, această opoziție se fundamenta nu pe principii democratice, ci pe principiile oligarhice, pornind de la care casta funcționarilor de stat și de partid sovietici își propunea să conducă o societate în care, după cum observa foarte nimerit G. Orwell, toți erau egali, însă unii erau mai egali decât alții. La Congresul XX Hrușciiov nu s-a sfiit să arate că însuși Lenin a fost cel care, înainte de moartea sa, avertizase partidul cu privire la obsesia de putere a lui Stalin⁴⁵ și asupra altor trăsături periculoase ale dictatorului sovietic. Cu toate acestea, după consolidarea puterii sale Hrușciiov însuși s-a îndreptat, aproximativ, în aceeași direcție. Mărturie în acest sens stau congresele XXI și XXII ale PCUS, ocazii cu care Hrușciiov era, în discursurile rostite de vorbitori citat de sute de ori, numele său fiind amintit de 500 de ori cu prima ocazie și de 800 de ori, cu cea de-a doua. Hrușciiov era caracterizat cu cele mai măgulitoare, iar adeseori de-a dreptul ridicole figuri de stil: „prieten apropiat al popoarelor întregii țări”, „tată cosmic”, „călăuză a dreptății, progresului, vieții și fericirii”, „speranța omenirii” ș.a.⁴⁶ Cultul personalității care se clădea împrejurul lui Hrușciiov (împreună cu maniera încrezută, grosolană, vulgară și nediplomatică de gestionare a afacerilor statului) a constituit unul din capetele de acuzare, pe baza cărora el a fost trimis la pensie.

⁴⁵ Sean Lynch, *The Khrushchev Thaw and its effect on Soviet domestic and foreign policy during the 1950s and 1960s*, în *History Initiates*, Vol. II, No. 2, October 2014, pp. 68.

⁴⁶ Пыжиков, *Хрущёвская ...*, с. 55.